

Sickinga zwanenjacht bij Broek

Een zwanenjacht is het grondgebied waarop iemand het recht heeft om zwanen te houden en er op te jagen. Een ander woord voor zwanenjacht is zwanendrift. In Friesland wordt zo'n gebied een *swannekrite* genoemd. Door aanpassingen in de wetgeving bestaan er nu geen zwanenjachten meer in Nederland. Twee verkoopakten geven een inkijkje in de ligging en grootte van de Sickinga of Broekster zwanenjacht.

De bedreigde zwaan. Schilderij door Jan Asselijn, circa 1650. (Rijksmuseum)

Het oude recht van het houden en bejagen van zwanen, een zwanenjacht, kwam vooral toe aan de adel en aan eigenerfden. Het bezit van het recht van een zwanenjacht gaf de eigenaar status en het recht tot exploitatie van zijn zwanenpopulatie. Zwanengebraad op tafel was luxueus; de jonge dieren, het vlees en de veren konden worden verkocht. De zwanen van de eigenaar van zo'n krite waren gemerkt, bijvoorbeeld door stukjes af te snijden van de poten en/of de snavel.

Zo'n *swannekrite* kan een behoorlijke afmeting hebben, tot meer dan duizend hectare. Ze is een zakelijk recht voor een begrensde gebied, voor het grootste deel op de gronden en wateren van derden. Die derden mogen de zwanen op hun landerijen niet verstoren of bejagen. Kortom: ze moeten die vogels en hun nesten op hun gronden gedogen. In oude koopcontracten wordt soms melding gemaakt van een zwanenmerk – een eigendomsmerk – of zwanenjacht behorend bij een boerderij of state. Helaas ontbreken vrijwel

Kerkhof in Broek met het klokhuis. (Foto Gerard Mast)

altijd details over de begrenzingen van de bijbehorende *swannekrite*. In het *Genealogysk Jierboek 1994* staat een artikel van Hein Walsweer over de Broekster Rouckema's en hun *swannekrite*: de Sickinga of Broekster zwanenjacht. Zijn doorwrochte stuk illustreert hij met een kaart van B. Schotanus van de grietnij Doniawerstal uit 1689/90. Op die kaart heeft hij echter niet de begrenzing van de *swannekrite* aangegeven. Daarom zijn twee verkoopakten uit respectievelijk 1616 en 1710 van dit recht in de omgeving van het dorp Broek, in de grietnij Doniawerstal, zo interessant. In deze akten wordt het gebied en de begrenzing omschreven aan de hand van veel veldnamen en namen van waterwegen. Dankzij de vele toponiemen in deze twee oude akten is de ligging van de Sickinga of Broekster zwanenjacht te reconstrueren.

Verkoop met tien medailles aan een band

De oudst bekende eigenaar van deze Broekster zwanenjacht is mr. Idzert van Sickinga, die in 1544 student is aan de universiteit van Leuven. Hij wordt na zijn afstuderen advocaat voor het Hof van Friesland. Later, in de periode 1558 tot zijn dood in 1575, is hij raadsheer in dit Hof. Hoe Idzert in het bezit van de zwanenjacht gekomen is, is niet goed bekend. Mogelijk heeft hij dit geërfd van zijn ouders: Abbe Idsckez Sickinga, dorpsrechter van Ouwsterhaule, en Oeg Oege Rouckemadr van Albada. In 1616 weet neef Tjalcke van Sickinga, zoon van Idzerts broer Oege Sickinga (†1571), vijfdesde deel van deze zwanenjacht te kopen. Zulke delen zijn ontstaan door vererving. Tjalcke van Sickinga woont ten tijde van de aankoop op Sickinga State in 't Wold (later, sinds Albertina Agnes, Oranjewoud geheten) in Schoterland. Hij heeft er samen met Rienck Dekema de leiding over de Dekema, Cuyck en Foeys-veencompagnie. In de bekendmaking van verkoop in 1616 wordt al iets duidelijk over de ligging van de *swannekrite*. Daarin staat dat Tjal-

cke deze zwanenjacht, gelegen in de dorpen Ouwsterhaule, Broek en Goingarijp, geheel zelf mag genieten en gebruiken. De koopprijs bedraagt 275 carolusgulden, dat nu gelijk staat aan € 4.151,67. De jaarlijkse verplichte levering van twee 'levendige' zwanen wordt kwijtgescholden. Bovenop dit bedrag moet de koper ook nog een band van een hoed leveren, die gegarneerd en gestoffeerd is met tien medailles. Kennelijk is dit een geschenk bij de koop geweest. Helaas wordt in de akte niet de naam van de verkoper genoemd, evenmin aan wie de zwanen niet meer geleverd hoeven te worden. De limieten (grenzen) van de zwanenjacht worden in deze akte omschreven. De vermelde water- en veldnamen zoals die in de akte staan, zijn cursief vermeld. Sommige wateren worden dubbel genoemd, eigen aan het soms rommelige van de akte, en andere namen kunnen vrijwel niet gelezen worden, daar staat een vraagteken tussen haakjes. Niet alle namen kunnen herleid worden naar de tegenwoordige namen.

In zwanenboeken staan de namen van de bezitters van het zwanenrecht. Tekeningen van de eigendomskenmerken op poten en snavels laten zien welke zwaan aan wie toebehoort. (Tresoar)

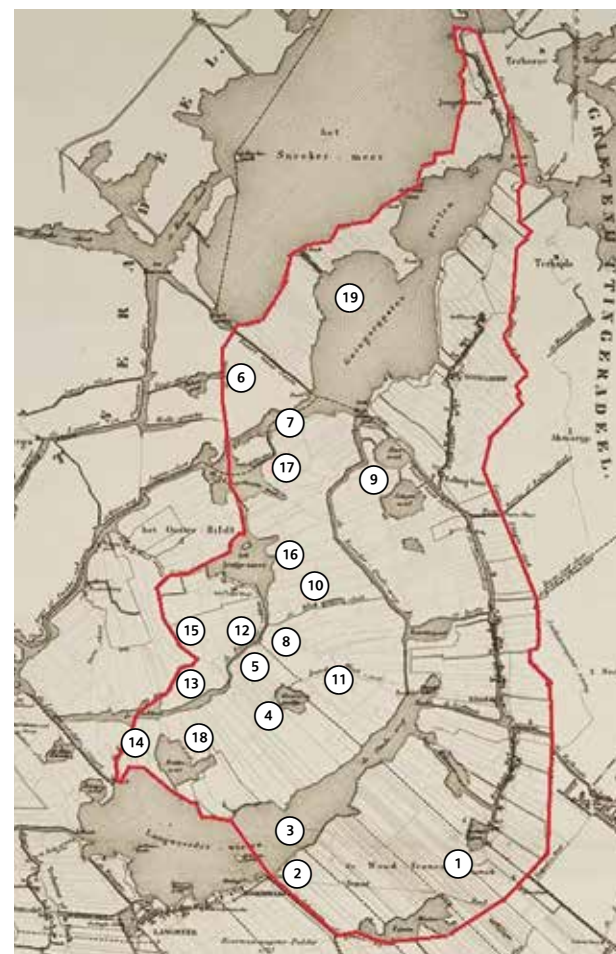

De grenzen lopen door Broek en Goingarip in de *Goingaripster* poelen oostwaarts en verder de *slachten* (de Oude Slachtedijk) langs bij *Haije Siurds waedt* komende (grenzend) aan de zwanenjacht van Douwe Roorda [1536-1601, begraven in Terkaple], en dan van daar voorts langs *den scheen aan Snickswagerackers* lopende door naar *den Jouwer* en binnen de *slachte* komende de zwanen van Sickinghajacht op de landen en wateren van wijlen Ulcke Hoytema [grietman 1550-1558] die *op de Jouwer* woonde en ter plaatse daar 'sijnen erven merck praetenderen te hebben strekkende de voorschreven crytte en lymiten' van de zwanenjacht (...) westwaarts in het dorp Ouwsterhaule door de *Sypen* aan 'sygelegers' en voorts aan *Tyetsesloot* en in de *oldenweij of wech* en oost mede in de *grote ende cleine wiellen* beiden in het dorp Ouwsterhaule en zo voorts omme varende achter het *feenlant* in *foocklante* na de *dolte* en zo voorts langs in *Oeyemeer* (?) van daar voorts door de watering genaamd de *ghoeseholle schapewiell* en *Stede* (?) *Wiel* het *Spijckerboor* ende voorts langs *Sneecker* ... (?) in *Goyrnyperpoelen* en in *Doedewiell* liggende in voorschreven Goingarip ende in de *Groote en kleine Scharwielen* en *crypewiell* (?) *Allertswiel* en in de *blocksloott* en *bansloott* en alzo voorts in *Doedewiell* ende *Goingaripster poellen* voorts zoals voormaals mr. Idzart van Sickingha gepossideert en gebruikt heeft (...).

Deze verkoop roept drie reacties op. Die zijn in de kantlijn van de akte bijgeschreven. Jan Henrix Coops van Kuinre en Christoffel Henrix van Kampen stellen dat zij door vererving recht hebben op een zesde deel van deze zwanenjacht. Wlcke Gerrits en zijn oomzegger claimen dat hun voorouders rechten hebben op hun zwanenmerken en zwanencrytte binnen de Sickingazwanenjacht voor zover die gebieden binnen Ouwster-Nijega en de poelen van Ouwsterhaule liggen. Dan is er juffr. Saepck (Erasmusdr) van Douma. Zij maakt bezwaar voor haar zelf en als moeder van haar kinderen bij wijlen jr. Bartholt van Douma [ca 1567-1615], haar voormalige echtgenoot. De wateren waar zij rechten op meent te hebben zijn *Tietsesloot*, de *Ee*, *Jenjemeeren* en voorts om *foockel fenne* heen. Ze woont in 1605 op Douma State te Hallum en maakt in 1647 op Douma State te Langweer haar testament op. Al deze protesten worden bij het Nedergerecht ingediend. Op 22 augustus 1616 wordt de koop aan Tjalcke van Sickinga toegewezen met behoud van de ingebrachte claims. Later is Gerrit van Sickinga, zoon van Tjalcke van Sickinga en Maria van Siercksmas, door vererving de eigenaar van deze zwanenjacht, voor datzelfde vijfzesde deel. Gerrit is secretaris van Schoterlandse Veencompagnie en woont eveneens te Schoten (Schoterland, op de plek van het huidige Voormeer). Zijn zwanenjacht wordt uiteindelijk verkocht aan Sibrant Jans Echten die al het zesde deel van de zwanenjacht bezit en zo het geheel verwerft.

In 1710 wordt de proclamatie bekend gemaakt van een koop door Allard van Burum, grietman van Doniawerstal, en raad ter admiraliteit te Harlingen, en zijn vrouw Catharina Johanna van Eysinga, echtelieden te Langweer. De verkoper is *dus* [ds] Regnerus Meijlema *verbi divini minister* [predikant] op Langweer als curator over de minderjarige kinderen van wijlen de bijzitter Sibrandus van Echten. De koop betreft een huis en tuin in Langweer en een zwanenjacht, de Broekster zwanenjacht.

In 1710 lopen de grenzen van deze zwanenjacht kort gezegd door: 'den gehelen dorpe Broeck, Goingarip en *Goingarijper poelen* oostwaarts voorts de *Slachte* langs aan *Saaunvoet*, komende alzo aan de swanenjacht van wijlen Douwe Roorda nu jr. Albada en van daar voorts langs de *Scheen* of wel *Scheydinge* aan *Snick-swagerackers*, lopende door naar de *Joure*, en buiten of ook binnen de *Slaghte* komende de swanen van Sickinga of Broeksterjacht voorschreven nu hier verkocht op de landen en in de wateren van Ulcke Hoijsma op de *Joure* voorschreven nu de welgeboren Heere Hessel Vegilin van Claerbergen oud en substituit grietman over Haskerland toebehorende, strekkende mede voorts de voorschreven limiten en krijte achter uit den dorpe Broeck, westwaarts in den dorpe Broeck, westwaarts in

Detail van de koopakte uit 1616, met in de kantlijn erbij geschreven de protesten. (Tresoar)

den dorpe van Ouster Haule door de *Zijpen*, aan wijlen Sije Jelgers ende voorts aan *Tzietse Sloot*, of wel de *dijck-sloot* tot het einde van de *Rien*, in de *olde weij ofte dracht* en oock mede in de *grote en kleine wielen*, de grootste genaamt *Haulster-wiel* of *Boonlands-poel* en de *kleijne wiel* genaamt *boonwiel*, leggende in den dorpe Ouster Haule voorschreven en alsoo voorts omvarende achter het *feenland* of *boonlandt*, in de *dolte*, langs de *famme wiel*, *brecken*, *kaj* en achter *Fokle fenne* om de *Jeniemeer*, en van daar voorts door de watering, door *langh-starts-poel*, *goesse holle* en *Eesgewiel*, *Schapewiel*, *grote en*

kleine scharwielen en de *Corneswielen*, *ellerts wiel*, en in de *block-sloot* ende *bansloot* en also in de *dodewiel* of *blinde-wiel* genaamt en in de *Goingarijper poelen* voorschreven, voorts soodanigh en andersins dese Swanejacht magh strecken (...).

De koopsom op 3 juli 1710 is 600 carolusgulden, de vastigheid voor 500 en de zwanenjacht voor 100, wat vandaag de dag zou neerkomen op € 889,69. De vroegere bezwaren waren al lang van tafel, het gehele zwanenrecht was intussen in een hand gekomen. <

> Door de namen te herleiden naar de huidige benamingen is het mogelijk om een kaart met de grens van deze zwanenjacht te maken. De oude dorpsgebieden van Broek en Goingarip liggen volgens het historische en geografische informatiesysteem HisGIS grotendeels binnen de zwanenjacht. De dorpsgebieden van Ouwsterhaule, Ouwster-Nijega, Boornzwaag in Doniawerstal en die van Uitwellingerga en Oppenhuizen in Wymbritseradeel liggen er volgens HisGIS deels binnen. De kaart van Wopke Eekhoff uit 1850 van de grietenij Doniawerstal toont een nog ongeschonden landschap. Hoewel deze zwanenjacht toen al niet meer bestond, kunnen daarom op deze kaart wel alle grenzen van de zwanenjacht worden getrokken. (Tresoar, belijning door auteur)

Nummers van de namen in schema gezet en vermeld op de kaart van Wopke Eekhoff

Nr.	1616	1710	Fryske Akademy	Heden
①	Sypen	Zijpen	-	-
②	Tyetsesloot	Tzietze Sloot	-	-
③	Oldenweij of wech	olde weij ofte dracht	-	Alde Wei
④	Groote ende cleine wiellen	grote en kleijne wielen	-	Gravepuoltsje
⑤	Feenlant in foocklante	feenland of boonlandt	Beanlannen en Foklefinne	-
⑥	dolte	dolte	-	De Dolte
⑦	ghoeseholle	goesse holle	Goezzekop	Gudsekop
⑧	Spijckerboor	-	Spikerboar	-
⑨	Groote en kleine Scharwielen	grote en kleijne wielen	Noord: Annewiel Zuid: Scharrewiel	Annewiel Skarrewiel
⑩	blocksloott	block-sloot	Bloksleat	Bloksleat
⑪	bansloott	bansloot	-	Bânsleat
⑫	-	famme wiel	Fammensakker	Fammensrakken
⑬	-	brecken	-	De Brekken
⑭	-	kaj	de Kaei	De Kaai
⑮	foockel fenne	Fokle fenne	Foklefinne	-
⑯	Jenjemeeren	Jeniemeer	Jentsjemar	Jentsjemar
⑰	-	langh-starts-poel	Langstirtepoel	Langsturtepoel
⑱	Doedewiell	dodewiel of blindewiel	Blynpoel	Bokkewiel
⑲	Goingaripster poellen	Goingarijper poelen	Goaijingearypsterpoellen	Goaijingearypster Puollen

Namen
Veel van de benamingen in de akte uit 1710 komen ook voor in de akte uit 1616. Niet alle in de akten gebruikte land- en waternamen zijn aan de huidige benamingen te koppelen. In de tabel is per naam de benaming gegeven uit 1616 en 1710, aangevuld met de veldnaam uit de Collectie Fryske Akademy, 1938-1960 en met de huidige door de provincie vastgestelde waternamen.

Met dank aan Theewis de Jong die me op de akten van 1616 en 1710 over de zwanenjacht opmerkelijk maakte (Tresoar, DON 103 8 en DON 17 135).

Gerard Mast (Gorredijk, 1944) publiceert onder meer over de historie van Friese eendenkooien. Eerder dit jaar verscheen zijn boek *Eendenkooien in Fryslân 1450-2015*.